

ELS NOVEL·LISTES DEL NADAL. SEBASTIÀ JUAN ARBÓ

Benito Varela Jácome*

EL BAIX EBRE EN LES NOVEL·LES D'ARBÓ

La producció novel·ística de Sebastià Juan Arbó, iniciada amb *L'inútil combat*, té encara les seves millors fites en *Terres de l'Ebre*, *Camins de nit*, *Tino Costa* i *Maria Molinari*.

Terres de l'Ebre és una novel·la densa, ambientada entre Amposta i el poble natal de l'escriptor, Sant Carles de la Ràpita. Les terres del Delta estan descrites amb detallada plasticitat: la ribera pantanosa; les maresmes, amb el matís verd malva dels canyars; el riu tranquil, fatigat de paisatges i de llum; la vida bulliciosa de les barraques; l'extensió verda dels cultius; les muntanyes que tanquen la vall en un cercle immens i desigual...

En aquest quadre vigorosament descrit es mouen uns personatges reals, de robusta vitalitat: l'infatigable treballador Joan; el seu fill Joanet, fracassat en les seves il·lusions amoroses; Agneta, la fillastra del Retxut, amb un trist destí; la sensible i recaptosa Roseta...

L'acció de *Terres de l'Ebre* discorre morosa, en *tempo lento, ralenti*. En la introducció, Arbó ens presenta Joanet i el seu pare Joan, envellit irremeiablement pel treball. Després, l'òptica del novel·lista retrocedeix als amors de Joan i Roseta, i el relat és des d'aleshores continuat, fins a la desesperada i violenta mort del vell.

La narració lineal es trenca, de vegades, amb el passat ressuscitat en la memòria dels protagonistes, gairebé en forma de monòlegs interiors impurs. Les relacions de Joanet i Agneta i la tremenda història d'aquesta transcorren en diversos temps, amb una intencionada ruptura de la seqüència temporal,

* VARELA JÁCOME, Benito. 1962. «Los novelistas del Nadal. El Bajo Ebro en las novelas de Arbó». *Destino*, núm. 1308: 34-35; VARELA JÁCOME, Benito. 1962. «Panorama de arte y letras. Los novelistas del Nadal. Tensión dramática de *Tino Costa*». *Destino*, núm. 1307: 32; VARELA JÁCOME, Benito. 1962. «Panorama de arte y letras. *Sobre las piedras grises*». *Destino*, núm. 1303: 33; VARELA JÁCOME, Benito. 1962. «Panorama de arte y letras. Los novelistas del Nadal. Las últimas novelas de Arbó». *Destino*, núm. 1313: 36.

per augmentar la tensió. La tercera part del relat se centra en un nou personatge femení, Maria, i les seves relacions complexes amb Martí i Joanet.

El *tempo lento* s'espesseeix en les descripcions de l'ambient i en alguns episodis: la recerca de Roseta per part de Joan, el profund dolor per la seva mort, l'extracció del cadàver d'Agneta, l'anàlisi dels sentiments amorosos de Joanet: tot accentuat per l'escassetat de diàlegs, pel preferent to discursiu.

Dos matèries novel·lesques es fonen en aquesta història: el combat de Joan, Roseta i Joanet amb la terra, i el dens ambient del Delta i del poble. Uns quants motius cecs traspassen l'acció i commouen pel seu dramatisme: l'agonia desesperada de Roseta en les revoltes aigües del riu; la tremenda resolució d'Agneta, ofegada en el desaigüe; la suggeridora seducció de Maria; la mort de Joan amb la seva pròpia faixa, tràgic final del relat.

Terres de l'Ebre té, d'altra banda, un abast social. Ens presenta els page-sos famolencs per la mala collita d'arròs; homes emmagrits treballant en el desaigüe del canal, amb l'aigua a la cintura, blasfemant i maleint. El treball dur, continuat, en les maresmes no és suficient, i els homes pensen en l'emigració. A més, a la comarca d'Amposta arriben persones desesperades, assetjades per la fam. Es presenta també el problema de l'absentisme, per l'atracció dels de les zones industrials: un exemple d'això és Joanet, absorbit irremeiablement per la vida de Barcelona.

Una altra novel·la de Sebastià Juan Arbó admirablement ambientada en el Baix Ebre és *Camins de nit*. L'acció s'espesseeix amb els esdeveniments de la comarca, amb el relat de crims, amb la visió minuciosa del paisatge. La primera part se centra en la vida de Marina. La segona és una història emmarcada en la infausta i desafortunada existència de Mercè narrada mitjançant diferents tècniques, ruptura de la seqüència temporal. La tercera part se centra en la figura de Marçal.

A *Camins de nit* trobem novament la tendència d'Arbó a intensificar l'acció mitjançant episodis violents. Ens atrauen: la tensió de la persecució de Borra per part de Jaume a través del panissar, el neguit de la seva lluita cruel, embogidora, fins a matar-se; la mort tràgica del padrastre de Mercè, precipitat des d'una timba en un carro de mules una nit de tempesta; les cruels burles a Meret; tota la tremenda història evocada per Mercè una nit d'insomni.

L'acció de *Camins de nit* no sempre té un desenvolupament normal; hi ha motius cecs que la torcen. Recordem que quan els amors de Mercè i Marçal semblen discórrer cap a un final feliç, l'aparició del marxant, la seva mort

a mans de Marçal, el descobriment de tota la veritat de l'existència de Mercè, trenquen el fil narratiu, empenyen el protagonista a la violència. El relat torna a fusionar-se amb la reconciliació dels enamorats, amb l'esperança abatuda per la presó, amb l'espera ansiosa de l'anciana Marina.

TENSIÓ DRAMÀTICA DE *TINO COSTA*

La novel·la de major tensió dramàtica de Sebastià Juan Arbó és *Tino Costa*, publicada en la col·lecció «Áncora y Delfín» l'any 1948. El llibre s'obre amb aquesta confessió: «Em proposo d'escriure una història fosca, una història de violència i de nit. Els personatges, per a acostar-se a la veritat del que succeï, hi haurien de passar com sota el buf d'una contínua tempestat, car així passaren per la vida» (Juan Arbó 1947, 7).¹

En la introducció, Arbó declara que conegué els episodis i els personatges de creació seva de llavis dels habitants de Santa Maria dels Monts, i apunta ja les motivacions bàsiques de l'existència tràgica i estranya de Tino Costa; l'amor cec de Mila del Santo; la mort de Sileta, en una nit d'horror; el final violent del protagonista, vora l'elevat marge...

A *Tino Costa* trobem episodis que són *leitmotiv* dins la novel·lística d'Arbó. L'escriptor català torna aquí al món rural, en el qual es mou amb extraordinària desimboltura, amb pinzellades encertades del paisatge, amb estampes suggestives, com la nit de Sant Joan, resplendent de fogueres i vibrant de cançons. Però, a banda de l'aproximació al medi rural, a la vida d'una masia, no trobarem en aquesta obra una problemàtica social com en *Terres de l'Ebre* o *Camins de nit*.

L'acció d'aquesta novel·la se centra en Tino Costa i Mila del Santo. Ambdós personatges tenen un relleu extraordinari. La vigorosa figura de Tino està, en part, explicada per les circumstàncies estranyes del seu naixement. És un home de temperament artístic, però inconstant; és un vagabund sense lligams; pesa sobre ell com una maledicció; se sent arrossegat per l'aventura amorosa, però no és pròpiament un seductor; les seves reaccions corresponen a la seva autodefinició: «Tot em cansa» (Juan Arbó 1947, 158).

¹ *Nota dels curadors*: La novel·la es publicà en realitat per primer cop l'any 1947 amb *Àncora* en la col·lecció «El Dofí». Adaptem la citació a aquesta edició per coherència amb l'idioma de la traducció.

Mila s'enamora d'ell irresistiblement, trenca el seu compromís amb Tiago i viu encadenada als temors d'aquesta inclinació sentimental.

Aquests amors tenen en els seus inicis un indubtable eco romàntic: els diàlegs resulten massa elaborats, rebuscats, traspuen sentimentalisme, estan mancats de naturalitat. Però aviat el ritme d'aquest amor es fa dens, s'aplaça amb el discórrer obsessiu, amb la reflexió lenta dels protagonistes. Per a Tino és un impuls boig, i quan se n'adona pels retrets de Quim, decideix aïllar-se en una dolorosa solitud. Però Mila està tan encadenada a aquesta passió que tots els altres camins estan tancats per ella; i salta sobre les conveniències, sobre les murmuracions del poble, fuig de l'enclaustrament de la masia paterna, recorre febrilment els camins nocturns, busca el seu estimat en la capital de la província. L'impressionant episodi de Sileta i l'horrible mort de Tino fan impossible tota felicitat.

Aquesta estranya i tensa aventura amorosa no segueix una estructura lineal contínua. Les peripècies dels veïns, els esdeveniments del poble, la incorporació de nous personatges, la intercalació d'episodis passats, entren en contrapunt amb l'acció central. És com una narració emmarcada la història dels Costa, fosca, plena de violències. Alguns esdeveniments del poble són sacsejades que interrompen també la unitat temàtica. Ressalten: la violenta reacció de Candi, tan emparentat amb el Meret de *Camins de nit*; la bàrbara mutilació dels gossos; els dos nens cremats en el carro; el carreter arrossegat penjat de la faixa...

Però els quadres més dramàtics estan protagonitzats per Tino i Mila. Un vendaval demoníac sembla sacsejar els últims capítols. La nit d'horror de la mort de l'adolescent Sileta es presenta com un *tempo lento* impressionant: les idees obsessives de Tino Costa abasten quinze pàgines, fins que el «tumult de la seva sang mateixa» (Juan Arbó 1947, 324) l'embogeix amb el silenci i la rigidesa de Sileta i estrangula el seu coll. Ve després la folla fugida per garrofers i oliverars, perseguit pels veïns indignats que el sepulsen sota les seves pedrades a la vora del marge.

Podria ser aquest un bon final de la novel·la. Però el novel·lista ens presenta encara el terrible dolor, la bogeria de la seva mare, en monòlegs de viva veu, obsessius, entretallats, travessats de records. La tensió torna amb la desesperada decisió de Mila de privar-se de la vida. Però la novel·la encara duu la cua d'un epíleg anticlimàtic en què Arbó ens presenta el pas del temps sobre

Santa Maria dels Monts, amb la seva petita càrrega d'humanitat sempre renovada.

SOBRE LAS PIEDRAS GRISES

El Premi Nadal de 1948 va correspondre a un novel·lista consagrat. Sebastià Juan Arbó era ja ben conegut en català i en castellà, per *L'inútil combat*, *Camins de nit*, *Terres de l'Ebre* i *Tino Costa*. La sorpresa era que l'obra guardonada, *Sobre las piedras grises*, seguia una altra estructura, tenia menys densitat tràgica que les anteriors narracions del vigorós novel·lista de Sant Carles de la Ràpita.

Arbó empra en la novel·la premiada una tècnica tradicional de detallisme descriptiu, de preocupació per la indumentària i els trets tipificadors. A la primera part ens ofereix, com a contrapunt, la joventut de Mari Juana i Juan Bausá. A la segona part salta de 1912 a 1931. En arribar a aquesta data, l'acció es torna pausada, de *tempo lento*. Als primers capítols ens dona de forma discursiva la contextura dels personatges; després, la família Bausá descobreix per si mateixa el seu caràcter, el seu recorregut vital. L'episodi de l'anarquista ferit i perseguit i els seus amors gairebé romàntics amb Lisa és com una narració emmarcada.

Sobre las piedras grises és, indubtablement, una novel·la d'abast social. Són freqüents les referències a les dones dels barris barcelonins encorbades sobre les feines dures, al treball en el soroll, el fum i l'ombra de les fàbriques, a l'avitaminosi de les obreres, als homes que pateixen ignomínies i injustícies. El conflicte social està representat per l'entrada de l'obrer Pedro Muñoz en una llar de la petita classe mitjana, en les referències de l'anarquista als «resabios burgueses» (Juan Arbó 1949, 108), en el seu dur al·legat contra les dones de la burgesia.

L'òptica de l'escriptor se centra en l'existència quotidiana d'una família d'empleats. Juan Bausá és un tipus extraordinari, un model d'home tímid, maldestre, pusil·lànim. Empleat en una institució oficial, és lleial, complidor, honrat, però incapaç de fer res que se surti del seu treball habitual, incapaç de moure's amb gràcia entre la gent que l'aguaita. Hi ha una determinació subjectiva en els seus actes, una consciència introvertida, excessivament sentimental, i d'altra banda, ens sorprèn la seva inseguretat, la seva incapacitat per adaptar-se a certes circumstàncies, l'angoixa del seu cessament. És clar que Arbó carrega excessivament les tintes en oferir-nos aquests trets típics.

Juan Bausá és una figura desmesurada en el seu apocament, en el seu caràcter feble, en el seu tremolor davant les reprimendes del cap i les burles dels companys d'oficina, en les seves aventures grotesques. Sembla que la seva bondat el perjudica, el seu cor desbordat de tendresa, el seu afany de treballar i sacrificar-se en benefici d'altri.

Al costat de Juan Bausá destaquen les figures femenines de Mari Juana i la seva filla Lisa; són el refugi d'aquest home tan molestament bo. Mari Juana s'imposa per la seva simpatia, per la seva bondat, pel seu esperit de treball, per la seva pacient submissió a la monòtona existència d'enrenou domèstic, sense els enyorats al·licients de la seva joventut. La filla, Lisa, significa l'alegria, l'esperança del matrimoni, i més tard, el dolor d'una separació definitiva.

Sebastià Juan Arbó abandona a *Sobre las piedras grises* les perspectives del Baix Ebre de les seves millors novel·les per mostrar-nos un ambient ciutadà. Els seus personatges viuen, es mouen sobre les pedres grises dels carrers barcelonins, vistes i sentides realment per l'autor, en un perfilat marc històric contemporani: la profunda inquietud dels darrers mesos de la monarquia, les vagues, els avalots, la insurrecció de Jaca, els xocs entre manifestants i policies, la proclamació de la República...

Hem assenyalat la inoblidable personalitat del protagonista Juan Bausá, la densitat ambiental barcelonina, la problemàtica social. Caldria analitzar també el vehicle expressiu emprat per Arbó, alguns motius d'herència galdo-siana, sense ocultar el sentimentalisme de diversos quadres de la novel·la. L'acció de *Sobre las piedras grises* frega, de vegades, allò melodramàtic. Les angoixes de Juan Bausá en el seu despatx, l'episodi de l'anarquista Pedro, la història de Nielea, la mort de Mari Juana, el desenllaç convencional, destil·len efectisme, a l'inrevés de les vigoroses novel·les de l'autor que analitzarem en articles successius.

LES ÚLTIMES NOVEL·LES D'ARBÓ

Sebastià Juan Arbó abandona l'ample horitzó de les seves Terres de l'Ebre per introduir-nos en el dens ambient de la Barcelona de *Sobre las piedras grises*, *María Molinari* i *Nocturno de alarmas*.

Nocturno de alarmas enllaça temàticament amb la novel·la guardonada en el Nadal. Recull els problemes del barri. Tonio Argelet ens recorda una mica a Juan Bausá. A més, en l'última part reapareix Lisa, la filla de Bausá, i el seu

marit Pedro, que tornen de Buenos Aires. D'altra banda, la tensió social i política és la mateixa, amb una diferència d'anys: abunden les lluites, els avants, els tumults, i els protagonistes es veuen envoltats en el «nocturno de alarmas» que marca l'inici de la guerra.

Els esdeveniments de la guerra giren al voltant del periodista Antonio Argelet i del professor Juan Antonio Vallés. La vida de Tonio apareix envoltada d'un marcat efectisme, en els seus emotius records i contactes amb la vida del barri barceloní, amb el cec Anselmo i amb l'òrfena Cintia. Juan Antonio està encadenat al difícil amor de Nuria, ple de sobresalts, fins que guanya definitivament el seu cor. La trista història de Cintia, tan freqüent en la novel·la vuitcentista, és com una narració emmarcada que ens mostra novament la bigarrada vida d'un barri pobre.

Més coneguda, de major èxit, és *María Molinari*, anterior a *Nocturno de alarmas*, però n'és el seu complement històric, ja que s'enquadra cronològicament en la postguerra. La seva localització barcelonina queda assenyalada per fugaces pinzellades de les Rambles, de la plaça de Catalunya, amb una densa, colpidora, esperpèntica visió del barri Xino. La novel·la és, d'una banda, una denúncia de la desmoralització dels costums; d'altra banda, el reflex dels ambients literaris de la Ciutat Comtal: en les tertúlies nocturnes d'un cafè es mouen i s'emborratxen poetes, novel·listes, periodistes, pintors. Com no conec en absolut aquest ambient, no m'atreveixo a dir que guardi una correspondència autèntica amb la realitat. Em sembla encertada, tanmateix, l'opinió de Manuel G. Cerezales que el mateix novel·lista sembla dissimular-se en l'anagrama de Bora.

També crec que hi ha alguna cosa d'autobiogràfica en el crític i periodista Andrés Albará, amb els seus punts de vista morals, filosòfics i estètics, amb el seu afany de jutjar les reaccions dels altres protagonistes.

Arbó juga a *María Molinari* amb vells tòpics: la figura del pintor bohemí Fèlix Daura, de vida turmentada, dominat per una ferotge ambició; els amors adúlter de María Molinari; l'efectisme del desenllaç...

En la novel·la alternen en contrapunt dues històries paral·leles: la d'Andrés Albará, en relació amb el món literari, amb el seu conflicte amb Emma per allunyar-la de la seva afició teatral, i la vida passional de María Molinari, en diferents moments: en les seves primeres relacions amb el pintor, en l'abandonament del seu marit i la seva filla, en la seva regeneració final.

La major part de l'acció està vista des de l'òptica d'Andrés Albará; des del seu angle de visió, des de les seves reflexions, coneixem els misteris de la vida de Fèlix Daura, els ambients artístics barcelonins i retalls de l'existència passional de la protagonista. Però també María Molinari apareix directament en escena: analitza amb deteniment les circumstàncies de la seva vida matrimonial, els seus esforços per apagar la vella passió, la seva escandalosa fugida, l'abandonament del seu marit Jorge i de la seva filla Montse...

Les dues històries centrals coincideixen en el seu moment de crisi: la fugida de María, amb la tornada al teatre d'Emma. Però mentrestant el fracàs d'aquesta obri una etapa de felicitat en el matrimoni Albará. María segueix apegada a la seva passió amb Daura; sense forces per separar-se, viu en una zona d'ombra i silenci, amb el dubte atroç del record de la seva filla. Arbó estudia amb deteniment aquesta situació extrema; s'atura, amb un insistent *tempo lento*, en les escenes amb el pintor colèric, begut, en l'evolució dels seus pensaments, fins que trenca aquella solitud amb la decisió de tornar. L'arribada de María a la vila, el perdó de Jorge, l'aparició de Daura i el tret sobre el seu amant, la mateixa marxa desesperada del pintor, ferit a l'esquena, la seva mort vora el talús, resulten tòpiques, massa efectistes.

María Molinari i *Nocturno de alarmas* estan en la mateixa línia de *Sobre las piedras grises*. Les tres s'ambienten a Barcelona, en moments històrics successius. En les tres hi trobem encerts descriptius, escenes de tensió dramàtica, però l'autor abusa de l'efectisme, repeteix tòpics romàntics. No assoleix el realisme, la tensió, l'equilibri expressiu de les novel·les d'ambientació rural.

En resum, per a mi les grans novel·les de Sebastià Juan Arbó són *Terres de l'Ebre*, *Camins de nit*, i sobretot, *Tino Costa*. El novel·lista català es mou en les seves Terres de l'Ebre amb desimboltura, amb autenticitat.

BIBLIOGRAFIA

- JUAN ARBÓ, Sebastià. 1947. *Tino Costa*. Barcelona: Àncora.
 JUAN ARBÓ, Sebastià. 1949. *Sobre las piedras grises*. Barcelona: Destino.